

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE KAT' ÜSLUBU: LÛGAVÎ BİR ÜSLUP
OLARAK TÂBÎ' – METBÛ' UYUMSUZLUĞU**

İzzet MARANGOZOĞLU*

ÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, dil ve üslubuyla her asırda müfessirlerin ve belâgat âlimlerinin ilgi odağı olmuştur. Tenzil döneminden günümüze kadar Kur'ân'ın dil ve üslup inceliklerine ağırlık veren çalışmalarla bu ilgi daima diri tutulmuştur. Bu çalışmada bazı müsteşriklerin Kur'ân'da gramer yanlış (lahn) iddialarına zemin oluşturan ancak Kur'ân'ın ilk muhataplarınınca şiir ve nesirde sıkça kullanılan; belagat ve nahiv kitaplarında da “kat'ü't-tâbi' 'ani'l-metbû (tâbi'–metbû' uyumsuzluğu)” olarak bilinen kat' üslubu ele alınmıştır. Konuyu sınırlandırmak amacıyla bu üslup, sıfat-mevsûf uyumsuzluğu (kat'ü't-na't 'ani'l-men'ût) özelinde incelenmiştir. Araplar çeşitli sebeplerden dolayı; ya muhatapın dikkatini maktû sığata çekmek ya da mevsûfun sıfatını pekiştirmek için bu üslubu kullanmışlardır. Arapların şiir ve nesirde medih, zem ve terahhüm üslubu olarak kullandıkları bu üslubun, Kur'ân'da da aynı maksatla kullanıldığı görülmektedir. Kur'ân'ın dil ve metin yapısını yakından tanıma ve ilahî mesajı doğru bir şekilde anlamayı amaçlayan bu çalışmada kat' üslubu ana hatlarıyla ele alınmış; Kur'ân'dan ve Arap şiirinden aktarılan örneklerle konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Nahiv, Belagat, Kat' Üslubu, Tâbi'–Metbû' Uyumsuzluğu.

QAT' STYLE IN THE QUR'AN: TABI' – METBU' INCOMPATIBILITY
AS A LINGUISTIC STYLE

ABSTRACT

The Qur'an has been the focus of attention of commentators and rhetoric scholars in every century with its language and style. This interest has always been kept alive with the works focusing on the language and stylistic subtleties of the Qur'an since the revelation period. Qat' style that forms a basis for

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı. izzetmarangozoglul@gmail.com- ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2386-3688>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 30/10/2019

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 02/12/2019

solecism (lahn) claims of some orientalist but often used by the first interlocutors of the Qur'an in poetry and prose and known as “qat‘u’t-tâbi‘ ‘ani’l-metbû (tâbi‘–metbû‘ incompatibility)” in the eloquence and syntax books has been discussed in this study. In order to limit the subject, this style has been analyzed in the context of adjective – defined (qat‘u’t-na’t ‘ani’l-men‘ût) incompatibility. Arabs for various reasons; used this style either to draw the attention of the interlocutor to the maqtû adjective or to reinforce the adjective of mevsûf (defined). It is seen that this style, which Arabs used as madih, zem and tarahhum style in poetry and prose, was used for the same purpose in the Qur'an. In this study, which aims to get to know the language and text structure of the Qur'an and to understand the divine message correctly, qat' style has been considered in details; and the subject has been tried to be clarified with examples from the Qur'an and Arabic poetry.

Keywords: Qur‘ân, Nahiv (syntax), Belagat (eloquence), Qat‘ Style, Tabi‘–Metbu‘ Incompatibility.

Giriş

Son ilahî kitap Kur‘ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ tarafından Hz. Peygamber’e her türlü kusurdan uzak anlaşılır, pürüzsüz Arapça bir kitap olarak indirilmiştir. Bu hususa birçok ayet-i kerime işaret etmektedir.¹ Bu ayetlerde Kur‘ân’ın nazil olduğu dilin yapısı ve referans aldığı dil malzemesine dikkat çekilerek bizden bu alana yoğunlaşmamız istenmektedir. Zira Kur‘ân’ın lügavî açıdan incelenmesi, bir bakıma Kur‘ân dilinin mahiyetinin ortaya konması anlamına gelmektedir. Bu itibarla Kur‘ân’ın metni ve muhtevası üzerinde yapılacak çalışmalar, ilahî mesajın doğru bir şekilde anlaşılmasına müspet katkılar sağlayacaktır.

Arap lisanıyla indirilen Kur‘ân-ı Kerîm, nazil olduğu toplumun aşına olduğu anlatım tekniğini kullanmıştır. Bu yönüyle de asr-ı saadetten günümüze kadar yapılan lügavî araştırmaların vazgeçilmez kaynağı haline gelmiştir. Kur‘ân dili, bundan sonra da Arap dili ve belâgatı alanında yapılacak çalışmalara ışık tutmaya devam edecektir. Bu, onun en önemli

¹ Kur‘ân-ı Kerîm Yûsuf 12/2; er-Ra‘d 13/37; Tâhâ 20/113; Fussilet 41/3; eş-Şûrâ 42/7; el-Ahkâf 46/12 ayetlerinde “arabiyyen: arapça” olarak indirildiğini beyan etmiş; en-Nahl 16/103 ve eş-Şu‘arâ’ 26/195 ayetlerinde bu dilin “mübîn: anlaşılır”; ez-Zümer 39/28 ayetinde ise “ğayre zî ‘ivec: pürüzsüz” kaydını düşerek mükemmel bir arap lisanı olduğunu vurgulamıştır.

üslup özelliklerinden biridir.

Kur'ân araştırmalarına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmada Arap dilinde bir hitap ve anlatım tekniği olarak başvurulan Kur'ân'da da aynı maksatla kullanılan kat' üslubu incelenecektir. Kat', tevâbi'in, gramatik açıdan kendisinden önceki kelimeye irap yönünden uymamasıdır. Tevâbi' kelimesi, tâbi'in çoğulu olup "tabi olan" manasına gelmektedir. Bir nahiv ıstılahı olarak "ancak kendisinden önce gelen başka bir lafza bağlı olarak irabı yapılabilen kelimeler" şeklinde tarif edilmektedir. Tevâbi' sıfat, atf-ı beyân, atf-ı nesak, te'kid ve bedel olmak üzere beş kısımdır. Ancak atf-ı nesak ve atf-ı beyân'ı atıf kelimesiyle ifade ederek bu sayıyı dört olarak kabul edenler de olmuştur.²

Arapçada esas olan, tâbi'in metbû'una irap yönünden uymasıdır. Örneğin "وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ - Gömleğinin üstünde yalancılıktan sahte bir kan ile geldiler." (Yûsuf 12/18) ayetinde tâbi' (sıfat) konumundaki "كَذِبٍ" kelimesiyle metbû' yani mevsûf konumunda gelen "دَمٍ" kelimesi arasında irap yönünden tam bir uyum söz konusudur. Şairin;

أَيَا أَخَوَيْنَا عَبْدَ شَمْسٍ وَنُوفَلًا أَعْيِدُكُمَا بِاللَّهِ أَنْ تُخْدِتَا حَرْبَا

Ey kardeşlerim, Abdu Şems ve Nevfel

*Allah sizi her savaştan uzak tutsun*³

beytinde عَبْدَ شَمْسٍ ve نُوفَلًا lafızları, kendisinden önce gelen mansûb konumundaki أَخَوَيْنَا ile irap yönünden uygunluk arz etmiştir. "يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ - Sana haram ayı, onda savaşmayı sorarlar." (el-Bakara 2/217) ayetinde de bedel (قِتَالٍ فِيهِ) ve mübdel minhe (الشَّهْرِ الْحَرَامِ) irap yönünden uymuştur. Aynı uyum, "فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ" - Bunun üzerine

² Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî, *Şerbu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1963), 283.

³ İbn Hişâm, *Evdabu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1979), 3: 350; Ali b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerbu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1955), 2: 414.

meleklerin hepsi topluca secde ettiler.” (Sâd 38/73) ayetindeki te’kîd konusunda müekkid (كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ) ile müekked (الْمَلَائِكَةُ) arasında da görülmektedir.

Ancak tâbî‘ ile metbû‘u arasındaki bu uyum, birtakım lügavî gerekçelerle terk edilmiştir. Ortaya çıkan bu dil üslubu, terimleşerek “kat‘u’t-tâbî‘ ‘ani’l-metbû” adını almıştır. Erken dönem nahiv, kıraat ve tefsir kitaplarında da bu irap olgusunun mana ve anlam inceliklerine dikkat çekilmiştir. Takip eden dönemlerde kaleme alınan eserlerde konunun genel bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.⁴

Klasik ve modern kaynaklara dayanarak Kur’ân’da kat‘ üslubunu incelediğimiz bu çalışmada evvela kat‘ın lügat ve ıstılah manasına yer verilmiştir. Devamında Arap dilinde kat‘ın yapılış gerekçeleri ve kat‘ yapılmaması gereken durumlar zikredilmiştir. Daha sonra Kur’ân metninde irap hatası iddiasında bulunanların delil olarak ileri sürdüğü rivayetler analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise kat‘ın lügavî kullanımına dair Kur’ân’dan örnekler verilerek bu üslubun önemi ve mana üzerindeki etkisine dikkat çekilmiştir.

Kat‘ın Lügat ve İstılah Manası

Kat‘ lügatte “كَطَعْتُهُ عَنْ حَبِّهِ: مَنْعْتُهُ” yağmur kesildi”, “كَطَعْتُهُ عَنْ حَبِّهِ: مَنْعْتُهُ” hakına engel oldum” örneklerinde olduğu üzere kesmek, kesilmek,

⁴ Bk. ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-cîl, ts.), 2: 65; İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *İ’râbu’l-Kur’ân*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî (Beyrut/Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-İslâmiyye, 1982), 2: 741-742; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl en-Nehhâs, *İ’râbu’l-Kur’ân*, thk. Züheyr Gâzî Zâhid (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1988), 1: 171; Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî, *Şerbu Teshîli’l-Fevâ’id* thk. Abdurrahmân es-Seyyid v.dğr. (Kahire: Hicr lî’t-Tibâ‘a ve’n-Neşr, 1990), 3: 319; İbn Hişâm, *Şerbu Şu‘ûri’z-Zeheb fî Ma’rifeti Kelâmi’l-‘Arab*, thk. Abdulğani ed-Dakr (Dimeşk: eş-Şeriketü’l-Muttehide, 1984), 559-560; diğer örnekler için bk. İbn Hişâm, *Evdabu’l-mesâlik*, 3: 318; Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî el-Alûsî, *Râhu’l-me‘ânî fî tefsîri’l-Kur’âni’l-‘Azîm ve’s-seb‘i’l-mesânî*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 6: 14-15.

menetmek ve bir şeyin bazı kısımlarını diğer kısımlarından ayırarak açıklamak⁵ gibi manalara gelmektedir.

Istılahta ise kat' ile ilgili;

a) Medih veya zem maksadıyla yeni bir cümle inşa etmek için tâbi'in, irap harekesinde, metbû'una muhalefet etmesi.⁶

b) Maktu öge konumundaki sıfatı, mübtedânın haberi veya fiilin mefulü kılmak.⁷

c) Sıfatı, mahzûf bir mübtedânın haberi veya bir fiilin mefulü kılmak.⁸

d) Kelimenin na't durumundan farklı başka bir duruma intikal etmesi.⁹

e) Bağımsız bir cümlenin başlangıcı konumundaki tâbi'in, irap harekesinde *metbû'*yla farklılık arz etmesi.¹⁰

f) Medih, zem veya terahhüm maksadıyla tâbi'i, irap yönünden metbû'dan ayırmak¹¹ şeklinde birbirine yakın tarifler yapılmıştır.

Kadim ve modern dil âlimlerince yapılan bu tariflerinden hareketle bir nahiv terimi olarak kat'ı “*medih, zem ve terahhüm maksadıyla yeni bir cümle inşa etmek için tâbi' konumundaki sıfatı, na't formundan çıkarıp ya*

⁵ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, “*كُت'*”, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 8: 276; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî el-Hamevî, *el-Misbâhu'l-munîr fî garîbi's-Şerbi'l-Kebîr* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1987), 194.

⁶ Bk. Sibeveyh, *el-Kitâb*, 2: 62.

⁷ Abdullah b. Sâlih el-Fevzân, *Delîlü's-sâlik ilâ Elfîyyeti İbn Mâlik* (Riyad: Dâru'l-Müslim, 1999), 2: 190.

⁸ Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî, *Şerbu't-Tasrîh bi-madmûni't-tavdîh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 2: 126.

⁹ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî* (Kahire: Dâru'l-ma'ârif, ts.), 3: 486.

¹⁰ Muhammed el-Antâkî, *el-Mubât fî'l-asvâti'l-Arabîyye ve nabvihâ ve sarfihâ* (Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, ts.), 250.

¹¹ Emîl Bedî' Yakûb – Mişel Âsî, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fî'l-luğati ve'l-edeb* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 2: 986, 1256.

mahzûf bir mübtedânın haberi veya bir fiilin mefûlü kalmak” şeklinde tarif edebiliriz.

Kat'ın Yapılışı

Kat'ın mahza sebebi belâğî olup Arap dilinde muhatabın dikkatini maktu olan sığata çekmek maksadıyla bu üsluba başvurulmaktadır.¹² Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), Arapların medih, zem, terahhüm ve ihtisâs üzere kat' yaparak kelimeyi nasb ettiklerini başlıklar halinde ve Arap şiirinden örnekler getirerek açıklamaktadır. Nasb üzere yapılan söz konusu kat'ın dört durumda da gizli/muzmar “أَغْنِي” fiiliyle gerçekleştiğini belirtmektedir.¹³

Sîbeveyh (ö. 180/796) de “باب ما يُنْتَصَبُ عَلَى التَّعْظِيمِ وَالْمَدْحِ - *taẓîm ve medih üzere nasbedilenler babı*” isimli müstakil bir başlık altında ele aldığı bu konuyu şahid ve misallerle açıklamaktadır. Kişinin irap uyumunu bozmadan sıfatı, mevsufuna uygun olarak getirebileceği gibi, sıfatın başına bir mübteda takdir ederek de kat' yapabileceğini söylemektedir.¹⁴

Suyûtî (ö. 911/1505) ise manaya zenginlik ve güzellik katması sebebiyle kat' üslubunun, sıfat-mevsûf uyumundan daha belîğ olduğunu belirtmektedir.¹⁵

Kat'ın yapıılışını İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *Elfîye*'sinde yer alan şu beyit özetlemektedir:

وَأَرْفَعُ أَوْ أَنْصِبُ إِنْ قَطَعْتَ مُضْمِرًا مُبْتَدَأً أَوْ نَاصِبًا لَنْ يَظْهَرَ

Kat' yaparsan (sıfatları veya bir kısmını) ref veya nasb et

*Açıkça zikretmeden bir mübtedâyı veya nasb eden (bir fiil)i.*¹⁶

¹² Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3: 492.

¹³ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-nahv*, thk. Fahreddin Kabâve (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 61-67.

¹⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2: 62-64.

¹⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 188.

¹⁶ Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî, *Metnu'l-Elfîyye* (Beyrut: el-Mektebetü's-Şa'biyye, ts.), 35.

“*Kat'u'n-na't*” (sıfatın mevsûfa uymaması) terkihiyle de ifade edilen kat' üslubuna Arap dilinde *medih*, *zem* ve *terabhüm* makamında başvurulmaktadır. Her üç durumda da temel gaye muhatabın dikkatini maktû' sifata çekmektir.

Şayet sıfat, medih, zemm veya terahhüm sebebiyle maktû' olmuşsa mübteda vücûben hazfedilir. Dolayısıyla sıfat ref edildiğinde mukadder “هو” zamiri; nasb edildiğinde ise *medih* (övme) konumunda “أمدح”, *zem* (yerme) konumunda “أذم” ve *terabhüm* (acıma) konumunda “أرحم” fiili takdir edilerek kat' yapılır.¹⁷ Bu kelime sıfatla ilgisi kalmadığı için sıfat olmaktan çıkar; maktû' veya munkatû' sıfat adını alır. “Maktû/munkatû sıfat” terkihindeki “sıfat” ismi, hakikî bir isimlendirme olmayıp kelimenin ilk haline işaret etmek için verilmiştir.¹⁸

Kat'ın yapılış gerekçelerini genel olarak şöyle sıralayabiliriz:

1) *Medih amaçlı kat'*: Arapçada “جاء زيد الشاعر – Şair Zeyd geldi” cümlesinde olduğu gibi esas olan, na't (sıfat)'ın men'ût (mevsûf)una irap harekesinde uyumudur. Aynı cümleyi merfû olan sıfatı mansûb okuyarak “جاء زيد الشاعر” şeklinde söylediğimizde medih amaçlı kat' yapmış oluruz. “Artık “الشاعر” kelimesi Zeyd'in bir sıfatı olmaktan çıkıp hazf edilmiş mukadder olan “أمدح - övüyorum” fiiline mefulün bih olur ve böylece irap yönünden bağımsız bir cümle teşkil eder.” (جاء زيد – أرحم – الشاعر).¹⁹

2) *Zem amaçlı kat'*: “جاء زيد الخائن – Hain Zeyd geldi” cümlesini kat' yaparak “جاء زيد الخائن” söylediğimizde Zeyd'in muhatap nezdinde bilinen bir vasfını pekiştirmiş oluruz. Burada da “الخائن” kelimesi Zeyd'in bir sıfatı

¹⁷ Ezherî, *Şerhu't-Tasrîb*, 2: 126.

¹⁸ Abbâs Hasan, *en-Nabvu'l-vâfî*, 3: 486.

¹⁹ Ferrâ da medih üzere yapılan kat'a “إلى الملك القرم وإبن الهمام *** وأنت الكئيب في المؤدح *** - Çok tecrübeli ve pek gayretli şanlı büyük hükümdara *** Savaşın en kızgın anında cenk eden ordunun aslanına” örneğini verdikten sonra beyitteki “أنت” kelimesinin medih üzere nasb edildiğini belirtmektedir. Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2: 281.

olmaktan çıkıp hazf edilmiş mukadder “أَدُمُّ - yeriyorum” filine mefulün bih olur ve irap yönünden bağımsız bir cümle teşkil eder (جاء زيدٌ - أَدُمُّ - الخائفُ).

3) *Terabbüm amaçlı kat*: “جاء زيدٌ المسكينُ - Miskin Zeyd geldi” cümlesini de kat yaparak “جاء زيدٌ المسكينُ” şeklinde söylediğimizde muhataba Zeyd’in ne kadar acınacak bir durumda olduğunu anlatmış oluruz. Bu kat çeşidinde de “المسكينُ” kelimesi Zeyd’in bir sıfatı olmaktan çıkar ve hazf edilmiş mukadder “أَرْحَمُ - merhamet ediyorum” filine mefulün bih olur ve irap yönünden bağımsız bir cümle teşkil eder (جاء زيدٌ - أَرْحَمُ - المسكينُ).

Çağdaş dilcilerden Muhammed el-Antâkî (ö. 1984) Kat üslubunda sıfatla mevsûf arasındaki irap uyumsuzluğunun tek başına yeterli olmadığını, onun yanında mütekellimin kat’ı hissettiren bazı hareketler sergilemesi gerektiğini belirtmektedir. Bunları iki maddede özetlemek mümkündür:

1-*Mütekellimin, sıfat ve mevsûf arasında kısa bir süre durması*: Örneğin “جاء زيدٌ العطارُ” cümlesini söylerken “جاء زيدٌ” der ve ardından kısa bir süre durduktan sonra “أعني” fiilinin takdiriyle söze “العطارُ” kelimesiyle başlar.

2-*Mütekellimin, haberdeki ses tonunu terabbüm, i‘câb (beğenme), ihtikâr (küçümseme) ve kat’ı gerektiren diğer durumları yansıtacak şekilde değiştirerek maktû sıfatı söylemesi.*²⁰

Antâkî’nin kat’ın yapılışına dair ortaya koyduğu bu iki ilke, metnin sözel formuyla ilgili olup muhatabı etkilemesi açısından büyük önem arz etmektedir.²¹

²⁰ Antâkî, *el-Mubût*, 250-251.

²¹ Ses, işaret ve hareket yoluyla gerçekleştirilen bu kat’ üslubunu Antâkî dışında İbrahim Enîs gibi çağdaş dilciler de zikretmişlerdir. Bk. İbrâhîm Enîs, *el-Asvâtü’l-lügaviyye* (Kahire: Mektebetü’l-Anclü el-Mısıriyye, 1975), 230-231.

Kat' üslubu terahhüm, medih ve zem maksadıyla yapıldığında mübtedanın (هو, هي, ...) veya fiilin (أَزْحَمُ / أَرْحَمُ / أَمْدَحُ) hazfedilmesi vaciptir. Şayet sıfat, tahsîs konumunda gelmişse söz konusu zamir veya fiilin gizlenmesi gerekmez. Dolayısıyla “مررتُ بزيدٍ الخياطِ – Terzi Zeyd'e uğradım” cümlesini kat' yapmadan “مررتُ بزيدٍ أعني الخياطِ” ve “مررتُ بزيدٍ هو الخياطِ” demek mümkündür. Öte yandan kat' sadece ref ve nasb ile yapılır; cer ile yapılmaz.²²

Ferrâ (ö. 207/822), Arapların, medih ve zem makamında merfû bir ismi, uzun uzadıya vasfettiklerinde ref etikleri gibi bazen de medih üzere kat' yaparak nasbettiklerini belirttikten sonra el-Hırnık²³’ın şu beytini şahit olarak getirmektedir:

لَا يَبْعَدَنَّ قَوْمِي الَّذِينَ هُمْ سُمُّ الْغَدَاةِ وَأَفَةُ الْجُزْرِ

النَّازِلِينَ بِكُلِّ مُعْتَرِكٍ وَالطَّيِّبُونَ مَعَاقِدَ الْأُرْرِ

Kavmim belak olmasın; onlar ki

Düşmanların zehri, cimrilerin afetidir.

Her cenk yerinin savaşçısıdır

*Bütün kötülüklerden uzak iffetli kimselerdir.*²⁴

²² Bahâüddîn Abdullah b. Abdîrahmân b. Abdillâh b. ‘Akîl, *Şerhu İbni ‘Akîl ‘alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1985), 3: 204-205.

²³ el-Hırnık bt. Bedr b. Mâlik. Tarafe b. el-‘Abd’in anne tarafından kız kardeşidir. Bu beyitleri kocası ve aynı zamanda Beni Esed’in lideri Bîşr b. Amr b. Mirsed ve onunla birlikte öldürülenler için söylediği mersiyesinden alınmıştır. Şiir kâmil bahrindedir. Bk. Muhammed ‘Abdulazîz en-Neccâr, *Diyânu’s-sâlik ilâ Evdabi’l-Mesâlik* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 4: 144.

²⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-‘Absî el-Ferrâ’, *Me‘âni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necâtî – Muhammed Ali Neccâr – Abdulfettâh İsmâil Şelebî (Mısır: Dâru’l-Mısıriyye, ts.), 1: 105; Sibeveyh, *el-Kitâb*, 2: 53, 1: 264. Bu beyitler “الكَارِثُونَ” şeklinde de rivayet edilmiştir. Bk. Dîvânu’l-Hırnık bt. Bedr b. Hifân, thk. Yüsrâ Abdulğani Abdullâh (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 43. Ayrıca Bk. en-Neccâr, *Diyânu’s-Sâlik*, 4: 144; Ahmed b. Muhammed b. Zeyd el-‘Âtikî, *el-Fiddatu’l-mudîyye fî şerhi’s-sezretî’-ze-zehebîyye*, thk. Hezzâ’ Sa’d el-Mürşid (Kuveyt: el-Meclisü’l-

(النَّازِلِينَ) kelimesi burada mansûb olarak gelmiştir. Halîl b. Ahmed mütekellim gibi muhatabın da bu kelimenin senâ ve tazîm için nasb edildiğini bilmesi gerektiğini aksi halde insanlara bilmedikleri bir üslupla hitap edilmiş olunacağını belirtmektedir. Aynı örneği “medih ile nasb” başlığı altında zikreden Halîl b. Ahmed, Arapların, ref konumundaki sözü uzattıklarında nasb üzere kat‘ yaptıklarını, sonra o sözü tekrar ref üzere devam ettirdiklerini söylemektedir. Kat‘a örnek olarak verdiğimiz beytin “والطَّيِّبِينَ” kısmını mansûb olarak “...والطَّيِّبِينَ” şeklinde zikretmekte ve bu lafzın “النَّازِلِينَ” ile birlikte medih üzere nasb edildiğini ifade etmektedir. Kıraat farklılıklarına rağmen her iki rivayet kat‘ konusuna delil teşkil etmektedir.²⁵ Neseî de Arapların, bir üsluptan diğerine geçişi dinleyici nezdinde daha etkili ve daha dikkat çekici bulduklarını belirtmektedir.²⁶

Nahiv âlimleri, besmeledeki “الرحمن الرحيم” ibaresinin de tebeyyet sebebiyle meşhur ve tercih edilen cer halinin yanı sıra “هو الرحمان” takdirinde merfû ve “أمدحُ، أعني” veya “أذكرُ” takdirinde kat‘ yaparak “الرحمان” şeklinde mansûb okunabileceğini söylemişlerdir. Bu bağlamda “أعوذ بالله من الشيطان الرجيم” ibaresindeki “الرجيم” kelimesinin tebeyyet i‘rabı cerdir. Ancak zemme vurgu yapmak için ref veya nasbla kat‘ edilir. Ref’la kat‘ durumunda “الرجيم” kelimesi için vucûben hazf edilen bir mübteda takdir edilir. Yahut nasbla kat‘ edilir. Bu durumda da “أمدحُ، أعني” veya “أذكرُ” takdir edilir.²⁷

Abbas Hasan, kat‘ın bir belâgat üslubu olduğunu, belâgat bilgisine sahip olmayanların yanında bu üslubu kullanmaktan kaçınılması

Vatanî lî’s-Sekâfe ve’l-Fünûn ve’l-Âdâb, 2003), 403.

²⁵ Bk. Halîl b. Ahmed *el-Cümel fi’n-nahv*, 61-62.

²⁶ Ebu’l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakaiku’t-te’vîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şe‘âr (Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 2005), 1: 32.

²⁷ ‘Âtikî, *el-Fiddatu’l-mudiyye*, 404.

gerektiğini aksi takdirde bu kişilerin kat' sebebiyle ortaya çıkan hareketin yanlışlığına hükmedebileceklerini belirtmektedir.²⁸

Bir başka çağdaş nahivci olan Ali Rıdâ da aynı görüşte olup kat'ın, manayı kolaylaştırma aracı olarak özellikle şairler tarafından kullanılan bir üslup olduğunu belirtmektedir. O, sadece anlamayı kolaylaştırmak maksadıyla bu üslubun kullanılabileceğini aksi halde dil kuralları izin verse dahi fesahat mantığının buna müsaade etmeyeceğini ifade etmektedir.²⁹

Kat'ın yapılışına dair burada zikredilen görüşlerin tamamı –aynı fikirde olmadığımız Ali Rıdâ'nın görüşü dâhil- konunun usul ve esaslarına ışık tutması açısından önem arz etmektedir.

Kat' Yapılamayacak Durumlar

Kat' konusunu ele alan eserlerde özellikle çağdaş nahiv âlimlerinin çalışmalarında kat' ile ilgili özel hükümlere de değinilmiştir. Bu bağlamda kat'ın caiz olmadığı durumlar sistematik olarak örnekleriyle ortaya konmuştur. Buna göre şu durumlarda kat' yapılamaz:

a) *Sıfat ve mevsûf ber ikisi nekra olduğunda.*

Örneğin sıfatın, (أبطالاً); mevsufun, (جُوداً) şeklinde nekra olduğu “هم أبطال” – كَرَّمْتُ جُوداً أَبْطَالَءَ – Kahraman askerler ağırladım” cümlesinde “هم أبطال” şeklinde kat' yapılması doğru değildir.

b) *Mevsûf nekra olup sıfatları birden fazla ise mevsufa tahsislik kazandırmak maksadıyla birinci sıfatta.*

Ancak onu takip eden sıfatlarda kat' yapılabilir. Bununla birlikte Mevsufun ardında birkaç sıfat peş peşe gelir mevsufun tanınması için hepsine ihtiyaç varsa hiçbirisinde kat' caiz değildir. Şayet bir kısmına ihtiyaç duyulursa o ihtiyaç duyulan kısımda kat' caiz değil; diğerlerinde caizdir.

²⁸ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3: 492.

²⁹ Bk. Ali Rıdâ, *el-Mercî'u fi'l-lugati'l-'Arabiyye: nahvîbâ ve sarfihâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2: 203.

Örneğin “أَقْبَلَ رَجُلًا شَجَاعًا أَمِينًا تَقِيًّا” – Cesur, güvenilir, takvalı bir adam geldi” cümlesinde mevsûf (رَجُلًا), üç sıfat (شَجَاعًا أَمِينًا تَقِيًّا) aldığı için kat‘, birinci sıfat (شَجَاعًا) dışındaki sıfatlarda yapılabilir. Buna göre aynı cümle kat‘ yapılarak “أَقْبَلَ رَجُلًا شَجَاعًا أَمِينًا تَقِيًّا” şeklinde söylenebilir.

c) *Mevsûf marife olup sıfatları birden fazla ise ilk sıfatta.*

Ancak onu takip eden sıfatlarda kat‘ yapmak caizdir.

Örneğin “عَرَفْتُ الْإِمَامَ أَبَا حَنِيفَةَ الْمُجْتَهِدَ الْعَبْقَرِيَّ الذَّكِيَّ” – Müctehid, dâhi, zeki olan İmam Ebû Hanife’yi tanıdım” cümlesinde olduğu gibi. Aynı cümleyi kat‘ yapmadan “عَرَفْتُ الْإِمَامَ أَبَا حَنِيفَةَ الْمُجْتَهِدَ الْعَبْقَرِيَّ الذَّكِيَّ” veya birinci sıfat dışındaki sıfatlarda kat‘ yaparak “عَرَفْتُ الْإِمَامَ أَبَا حَنِيفَةَ الْمُجْتَهِدَ الْعَبْقَرِيَّ الذَّكِيَّ” şeklinde söylemek mümkündür.

d) *Te’kîd konumunda gelen “müekkid” sıfatta.*

Örneğin “لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ” - İki ilah edinmeyin.” (en-Nahl 16/51) ayetinde sıfat (اِثْنَيْنِ) tekid makamında geldiği için kat‘ yapılmaz.³⁰

e) *İsm-i işaretin sıfatında.*

Örneğin “مَا أَكْثَرَ تَقْدِيرَنَا لِهَذَا النَّابِعِ” – Bu hünerli kişiye verdiğimiz değer ne kadar da çoktur!” cümlesinde mevsûf, ism-i işaret (هَذَا) şeklinde geldiği için sıfat olan “النَّابِعِ” kelimesinde kat‘ yapmak caiz değildir.

f) *Mevsûf kelime tahsîs için sıfata ihtiyacı duyduğunda.*

Örneğin “جَاءَ زَيْدٌ التَّاجِرُ” – Tüccar olan Zeyd geldi (Zeyd adında birden fazla kişi varsa).”

³⁰ Abbâs Hasan, *en-Nabvu’l-nâfi’,* 3: 488-490.

g) *Mevsufun zorunlu olarak ibtiyaç duyduğu "mültezim" sıfatı.*

Örn. "القرآن الكريم" ve "المسجد الحرام".³¹

Suyûtî, ism-i işaretin sıfatına "en-na'tü'l-mübhem" adını vermektedir. Mültezim, müekkid ve mübhem sıfatlarda kat' yapılamayacağını da belirtmektedir.³²

Kur'ân Metninde Lahn İddiası

Kur'ân'ın dili ve anlatım üslubu İslam âlimlerinin yanı sıra müsteşriklerin de ilgisini çekmiştir. Kur'ân-ı Kerim kendi dilini "anlaşılır ve her türlü hatadan uzak pürüzsüz bir Arapça" olarak tanıtmaya rağmen bazı müsteşrikler, Kur'ân'da gramere uymayan yapıları bir gramer hatası olarak takdim etme yoluna gitmişlerdir.³³ Burada söz konusu iddialara zemin oluşturan, ayrıca konumuzla da alakalı olan bazı rivayetlere ve İslam âlimlerinin bunlarla ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir. Bu rivayetler şunlardır:

a) Hz. Âişe'ye (ö. 58/678) "إِنْ هَذَا لَسَاحِرَانِ" - Şüphesiz bunlar, iki sihirbazdır." (Tâhâ 20/63) ve "وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ" - Ve namazı dosdoğru kılanlar ve zekâtı verenler." (Nisâ' 4/162) ayetlerindeki tâbi'-metbû' uyumsuzluğu sorulduğunda "Yeğenim, bu, (vahiy) kâtiplerin(in) işidir. Yazıda hata ettiler" cevabını vermiştir.³⁴

b) Haccâc b. Hârun, Zübeyr b. el-Hirrî'ten naklettiğine göre İkrime şöyle demiştir: "Mushaflar yazılıp Osman'a takdim edildiğinde

³¹ Ya'küb – Âsî, *el-Mu'cemü'l-mufassal*, 2: 1256-1257.

³² Bk. Suyûtî, *Hem'u'l-bevâmi' fi şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 3: 125.

³³ Alfred Guillaume ve John Burton'un başını çektiği bu müsteşriklere çeşitli reddiyeler de yazılmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bk. Soner Gündüzöz, *Kur'ân'ın Eşsiz Dili: Kur'ân'da Gramer Yanlış İddialarına Cevap* (Samsun: Etüt Yayınları, 2011), 111-116.

³⁴ Bu hadis sened yönünden sahih olup Buhârî ve Müslim'in şartlarını taşımaktadır. Bk. Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Matba'atu'l-Hicâzî, ts.), 1: 536; Sa'îd b. Mansûr, *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*, thk. Sa'd b. Abdillâh Âlu Humeyd (Riyad: Dâru'l-'Usaymî, 1414 h.), 4: 1507.

harflerinde birtakım hatalar (lahn) tespit etti. Bunun üzerine şöyle dedi: “Bunları değiştirmeyin, olduğu gibi bırakın; çünkü Araplar bu hataları dilleriyle düzeltecekler –veya- irap edeceklerdir. Eğer kâtib (yazan) Sakî’den, mümlî (yazdıran) da Hüzeyl kabilesinden olsaydı, bu hatalar mushafta yer almayacaktı.”³⁵

c) Ebû Bişr ise Saîd b. Cübeyr’in (ö. 94/713) “وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ” ayetini okuduğunda “bu, kâtiplerden sadır olan bir hata (lahn)dır” dediğini aktarmıştır.³⁶

d) İbrâhîm en-Nehâî (ö. 96/714) de benzer bir değerlendirme yaparak vahiy kâtiplerinin, “إِنَّ هَذَا لَسَاحِرَانِ” ayetinde yâ yerine elif; “وَالصَّابِغُونَ” (el-Mâide 5/69) kelimesinde ise yâ yerine vâv yazdıklarını belirtmektedir.³⁷

Fakat İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) munkatı olan, dolayısıyla hüccet niteliği taşımayan bu rivayetleri reddetmektedir. O, Hz. Osman’ın; “أرى شَيْئاً سَنُقِيمُهُ بِالسِّنِّتِ - Birtakım hatalar görüyorum, bunları dillerimizle düzelteceğiz” sözüyle “التَّائِبُوثُ (التَّائِبُوثُ)” (el-Bakara 2/248), “وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ” (en-Necm 53/61) ve “وَعَبَّئِرِي” (er-Rahmân 55/76) gibi Kureyş dilinde yer almayan lafızları kastettiğini belirtmektedir.³⁸

³⁵ İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940), bu hadisi “Osman’ın mushafına mubalefet edenlere cevap” kitabında; İbn Eşte (ö. 360/971) ise *Kitâbu'l-Mesâbif*’inde tahrîc etmiştir. Bk. Suyutî, *el-İtkân*, 1: 536; İbn Hişâm, *Şużûru’z-Zeheb*, 50-51.

³⁶ Suyutî, *el-İtkân*, 1: 536; İbn Hişâm, *Şużûru’z-Zeheb*, 50-51.

³⁷ Suyutî, *el-İtkân* 1: 539.

³⁸ Bk. Suyutî, *el-İtkân* 1: 539. Vahiy kâtipleri (Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. el-Âs ve Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm) ile Zeyd b. Sabit arasında “التَّائِبُوثُ (التَّائِبُوثُ)” lafzı ihtilaf konusu olmuştur. Zeyd b. Sâbit “التَّائِبُوثُ” lafzında; diğer üç vahiy kâtibi ise “التَّائِبُوثُ” lafzında ısrar edince iş Hz. Osman’a götürülmüş o da Kureyş dilindeki “التَّائِبُوثُ” lafzının esas alınmasını istemiştir. Bk. Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâbilü'l-İrfân fî ‘ulûmi'l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-‘Arabî, 1995), 2: 328.

Zemahşerî (ö. 538/1144), Mushaf metninde lahn olduğunu iddia edenlere itibar edilemeyeceğini belirtmektedir. Onlara itibar edenlerin Kur'ân'a bakmadıklarını, Arapların dil üslubundan ve ihtisas üzere kat' yaparak sözü nasb ettiklerinden bihaber olduklarını ifade etmektedir.³⁹

Zemahşeri *Keşşâf*'ta 'Bazılarının tâbi'-metbû' uyumsuzluğuna ilişkin mushaf hattındaki lahn/hata iddialarına itibar edilemeyeceğini belirtmektedir. Buna ancak Kitab'a bakmayan ve Arapların dil üslubunu ve kelimeyi medih ve ihtisas üzere mansûb okuduklarını bilmeyen kimselerin itibar edeceğini ifade etmektedir.⁴⁰

İbn 'Âşûr da bu ifadeleri Zemahşerî'den aktardıktan sonra lafzın birbirine yakın kelimeler arasında yahut kendi irabıyla bağdaşmayan iki kelime arasındayken sehven veya hata ile yazılmasının uzak bir ihtimal olduğunu belirtmektedir.⁴¹

Bazı tevliciler "والصابرين" kelimesinin mushaf kâtipleri tarafından hata ile (خطأً) mansûb olarak yazıldığını iddia etmişlerdir. Bu iddialarını da Hz. Osman'ın kâtipler tarafından yazılan Mushaf'ı okuduktan sonra: "إِنِّي أَجِدُ بِهِ لَحْنًا سَتَقِيمُهُ الْعَرَبُ بِأَلْسِنَتِهَا" – Şüphesiz onda *lahn* görüyorum. Onu Araplar dilleriyle düzelterekler" sözüyle desteklemişlerdir. İbn 'Âşûr, Hz. Osman'a isnad edilen bu sözün asılsız olduğunu söylemektedir. Ona isnad edilen bu söz sahih olsa bile o dönemde hataya *lahn* denmediği için Hz. Osman'ın bu lafızla elifin *yâ* şeklinde yazılması gibi resmî'l-mustaftaki imlâları kast ettiğini belirtmektedir.⁴²

O halde Allah kelâmı olduğu Müslümanların icmâıyla sabit bir kitabın lahn ve hata ihtiva etmesi mümkün değildir. Kur'ân'da bir dil ve beyan üslubu olarak kullanılan kat'ın reddedilmesi, tevatür yoluyla bize intikal eden Kur'ân'ın da reddedilmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan

³⁹ Mahmûd b. 'Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an bakā'iki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekāvil fî vucûbi't-te'vîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997), 1: 245; Muhammed et-Tâhir b. 'Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâr Sahnûn, 1997), 2: 133.

⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 623; İbn 'Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 2: 133.

⁴¹ İbn 'Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 2: 134.

⁴² İbn 'Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 2: 134.

Arapçanın beyânî yönüne ve lügavî inceliklerine vakıf olan ya da muttali olan Sahabe-i Kirâm şayet mushaf metninde bir hataya rastlamış olsaydı bunu sonrakilere bırakmadan bizzat kendileri düzeltirlerdi.

Alanlarında birer otorite olan dil ve tefsir âlimlerinden aktardığımız görüşler de kat' üslubuyla ortaya çıkan irap uyumsuzluğunun vahiy kâtiplerinin hatası olmadığını bilakis Arapların fonetik veya retorik gerekçelerle başvurdukları yaygın bir üslup olduğunu teyit etmektedir.

Kur'ân'da Kat' Üslubu

Arap dilinde muhatabın dikkatini maktû' sığata çekmek ve mevsufun sıfatını pekiştirmek için kullanılan bir anlatım üslubudur. Burada temel gaye, kişi methedilmişse onu daha fazla övmek; zemmedilmişse daha fazla yermektir.⁴³ Arapların şiir ve nesirde medih, zem ve terahhüm üslubu olarak kullandıkları bu üslubun, Kur'ân'da da aynı maksatla kullanıldığı görülmektedir. Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan belli başlı kat' örnekleri incelenecektir.

Bakara Sûresi

a) ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ . صُمُّ بُكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ -

Allah öylelerinin aydınlıklarını alıverdi ve onları karanlıklar içinde görmez bir halde bıraktı. (Onlar), sağırdılar; dilsizdirler; kördürler. Bu yüzden artık onlar dönmezler!" (el-Bakara 2/17-18).

Bu ayetteki kat', "تَرَكَهُمْ" lafzındaki mansûb zamire bağılı "صُمُّ بُكُمْ" ibaresinde gerçekleşmiştir. Mansûb olması gereken bu ifade "هُمَّ" takdirinde zem ve tahkîr üzere merfû olarak gelmiştir.⁴⁴ veya "المِنَافِقُونَ صُمَّ"⁴⁵

⁴³ Fâdil Sâlih es-Sâmerrâi, *Esrârü'l-beyân fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî* (Dubai: y.y., 2002), 40.

⁴⁴ Zemahşerî, ayetin "هُمَّ صُمَّ" şeklinde mukadder bir zamirle zemm üzere ref' edildiğini "صُمَّ: هُمْ صُمَّ وَهُوَ رَفَعَ عَلَى الدَّمِّ" sözleriyle ifade etmektedir. Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 240. Ayetteki "صُمَّ" kelimesi, maktû bir sıfat olmadığı halde Alûsî'nin deyişiyle "رَفَعَ عَلَى" içinde vasf manası barındırması sebebiyle zemm üzere ref' edilmiştir". Bk. Alûsî, *Râhu'l-me'ânî*, 2: 41.

b) لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ “
وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ
وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ
الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ - Yüzlerinizi doğu ya da batı tarafına
çevirmeniz iyilik demek değildir. Asıl iyilik Allah'a, Ahiret gününe,
meleklerle, kitaba, peygamberlere inanan; akrabalara, yetimlere, yoksullara,
yarı yolda kalanlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunanlara
(kölelere, tutsaklara) mallarını sevmelerine rağmen yardım edenlerin;
namazı kılanların, zekâtı verenlerin, antlaşma yaptıklarında yapmış
oldukları antlaşmaları yerine getirenlerin; zorda, darda ve savaş
zamanında sabredenlerin tutumudur. İşte doğrular (sözlerinin erleri)
onlardır, takva sahipleri de onlardır.” (el-Bakara 2/177) ayetindeki
“وَالصَّابِرِينَ” lafzı şiddetli sıkıntılar karşısında sabretmenin fazileti ön plana
çıkartılarak medih ve tahsîs üzere nasb edilmiştir.⁴⁶

Burada (الصابرين) kelimesinin mansûb okunmasıyla iki fayda hâsıl
olmuştur: Biri sıfatlardaki bütün kat'lardan elde edilen genel faydadır.
Diğeri de sabredenlere ve onların temel vasıfları olan sabra dikkat
çekmektir.⁴⁷

Ebû 'Alî el-Fârisî'ye göre medih veya zem bağlamında birçok
sıfatın bir arada zikredilmesi halinde irapta sıfatın mevsufa muhalefet
etmesi daha uygundur. Çünkü birçok sıfatın bir arada zikredilmesi itnab
yollarındandır. Dolayısıyla sıfatlardaki irap uyumu bozulursa maksat daha
iyi ifade edileceği gibi söz de (Arapların) kelim ve beyan üsluplarından
birine dönüşecektir.⁴⁸

⁴⁵ Ebû Abdirrahmân Cemâl b. İbrâhîm el-Kirş, *Zâdü'l-mukri'in esnâ'e tilâveti'l-Kitâbi'l-Mübîn* (Tanta: Dâru'd-Diyâ', 1423/2002), 2: 246.

⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 133.

⁴⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 2: 133.

⁴⁸ İbn 'Âşûr, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, 2: 133.

Âli İmrân Sûresi

فَدَّكَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ، - Muhakkak ki karşılaşan iki toplulukta sizin için bir ayet vardır. Bir topluluk Allah yolunda savaşıyordu. Diğeri ise kâfirdi.” (Âli İmrân 3/13).

Ayetteki “فِئَةٌ” kelimesi “فِئَتَيْنِ” lafzından bedel olarak cer konumunda gelmesi gerekirken “إِحْدَاهُمَا فِئَةٌ” takdirinde ref üzere gerçekleşmiştir.⁴⁹

Ebû Hayyân el-Endelûsî “فِئَةٌ” kelimesini İbnü’s-Sümeÿfî‘ ve İbn Ebî ‘Able’nin medih üzere mansûb olarak okuduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla birincisini (فِئَةٌ) medih, ikincisini ise (أُخْرَى) zem üzere mansûb okumuşlardır. Sanki “أَمْدَحُ فِئَةً تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَأَدُمُّ أُخْرَى كَافِرَةٌ” – Allah yolunda savaşan topluluğu övüp kâfir olan diğeri topluluğu ise yeriyorum” denmektedir.⁵⁰

Tıpkı şu beyitte olduğu gibi:

وَكُنْتُ كَذِي رَجُلَيْنِ: رَجُلٌ صَحِيحَةٌ وَرَجُلٌ رَمَى فِيهَا الزَّمَانُ فَشَلَّتْ

Şu iki ayak gibi oldum: Bir ayak sağlıklı

Bir ayak ise zamana yenik düşmüş felçli⁵¹

⁴⁹ Ebu'l-Bekâ' el-'Ukberî, *Îrâbu'l-kerâ'âtî's-sevâ'î*, thk. Muhammed es-Seyyid Ahmed 'Azzûz (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 1: 304.

⁵⁰ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Babru'l-mubût*, thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd-'Alî Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 2: 411.

⁵¹ Tavîl bahrinden olan bu beyit Arap platonik aşk şairlerinden Küseyyir b. Abdirrahmân el-Huzâ'î'ye (ö. 105/723) aittir. Şiirlerinde adı sık geçen sevgilisi 'Azze bt. Humeÿl'e nisbetle “Küseyyir 'Azze” olarak da bilinmektedir. Bk. Ebû Hafs Küseyyir b. Abdirrahmân, *Dîvânü Küseyyir*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1971), 99.

Bu beyitte bedel konumundaki “رَجُلٌ” kelimelerinin her ikisi mecrûr olması gerekirken (هُمَا رَجُلٌ) takdirinde kat' yapılarak merfû olarak gelmiştir.⁵²

Şair (Küseyyir), bu beytinde sağlıklı ayakla aşkındaki sebatını, felçli-hasta ayakla ise sevgilisi Azze'nin vefasızlığını anlatmaktadır.⁵³ Dolayısıyla burada kendisini övdüğü için medih; sevgilisini yerdiği için zem üzere bir kat' gerçekleşmiştir.

Nisâ Sûresi

لَكِنَّ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ
- الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا
Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara, sana indirilen Kitaba ve senden önce indirilen Kitaba inanan müminlere, namaz kılanlara, zekât verenlere, Allah'a ve ahiret gününe inananlara, elbette büyük ecir vereceğiz.” (Nisâ' 4/162).

Arap dilinde manalar çoğaldığında söze yeni bir medihle devam etmek daha belîğ kabul edilmiştir.⁵⁴ Görüldüğü gibi bu ayette de büyük ecir verileceklere yönelik sıfatlar çoğaldığında “وَالْمُقِيمِينَ” lafzı, yeni bir medih ortaya koymak için mansûb olarak gelmiştir. Böylece muhatabın dikkati, namazı dosdoğru kılanların önemine işaret eden maktû kelimeye çekilmiştir.

Suyûtî de “وَالْمُقِيمِينَ” lafzındaki kat'ı daha belîğ bulduğunu, maktû'un, medih anlamındaki “أَمْدَحُ - övüyorum” mukadder fiilliyle mansûb kılındığını ifade etmektedir.⁵⁵

⁵² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 433-434.

⁵³ Küseyyir, *Dîvân*, 99.

⁵⁴ Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed es-Süheyfî, *Netâ'icü'l-fiker fi'n-nahv*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ (Riyad: Dâru'r-Riyâd, 1984), 237.

⁵⁵ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Matba'atü'l-Hicâzî, ts.), 1: 540.

Mâide Sûresi

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا “
 فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ - Şüphesiz ki, ister iman edenlerden olsun, isterse
 Yahudi Hıristiyan ve Sâbiiler’den olsun, her kim Allah’a ve ahiret gününe
 inanır, doğru ve yararlı işler yaparsa, işte onlar ne korku duyacaklardır, ne
 de üzüleceklerdir.” (el-Mâide 5/69).

Ayette إِنَّ’nin ismi konumundaki “الَّذِينَ”ye matuf olan “الصَّابِقُونَ”
 kelimesi kat’ yoluyla merfû okunmuştur. Buradaki temel amaç, bu grubu
 methedip faziletini ortaya koymaktır. Söz konusu kat’, “الصَّابِقُونَ كَذَلِكَ”
 takdirinde haberi mahzûf bir isim cümlesi inşâ edilerek
 gerçekleştirilmiştir.⁵⁶

Bu bağlamda İbn Kesîr de tâbi‘ ile metbû‘ arasında faslın uzaması
 durumunda belâğî gerekçelerle ref üzere kat’ yapmanın daha uygun
 olacağını söylemektedir.⁵⁷

Halîl b. Ahmed “وأذكُرُ المقيمين” – (namaz) kılanları da zikrediyorum”
 cümlesinde olduğu gibi (maktu) kelimenin, başında takdir edilen fakat
 zikredilmeyen bir fiille nasbedildiğini söylemektedir. İbn ‘Âşûr, aynı
 üslubun, el-Halîl’in görüşünü destekleyecek şekilde Nisâ Sûresinin 162.
 ayetinde “والمقيمين الصلوة” sözüne atfedilen “لكن الراسخون في العلم”
 Sûresinin 69. ayetindeki “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا” sözüne atfedilen
 “والصابغون” lafzında tekrarlandığını zikretmektedir.⁵⁸

Müfessirlerin çoğu takdim ve tehir yaparak “الصابغون” sözünü
 mukaddem mübteda kılmışlar ve “إِنَّ”nin haberi kendisine işaret etmesi
 sebebiyle ona mahzûf bir haber takdir etme yoluna gitmişlerdir. Buna
 göre nazımın aslı “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ... والصابغون كذلك” –

⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 693.

⁵⁷ Ebu’l-Fidâ’ İsmâîl b. ‘Ömer b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 3: 156.

⁵⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 2: 133.

Şüphesiz iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanların ecirleri vardır... Sabîiler de aynı şekildedir.” Benzer irap değişikliğini Dâbi' İbnü'l-Hâris'in şu sözünde de görmekteyiz:

فَمَنْ يَلُكُ أَمْسَى بِالْمَدِينَةِ رَحْلُهُ فَإِنِّي وَقَيَّارٌ بِهَا لَعَرِيبٌ

Kimin bineği gecelerse Medine'de

Şüphesiz ben ve Kayyâr garibiz orada

Bazı müfessirler ise Alûsî'nin beş maddede topladığı başka varsayımlarda bulunmuşlardır. İbn 'Âşûr bu görüşlere yer verdikten sonra kendi görüşünün, nazım üslubu yönünden daha açık ve bu ayetin manasına göre daha uygun düştüğünü belirtmektedir.

Arap keliminde kat' yapılan isim çoğunlukla tehir edilerek zikredilirken bu ayette takdim edilmiştir. İlk bakışta bu bir çelişki gibi görülse de yine belâğî katkısı olan bir kullanımdır. Bu katkı *muhberun anhın* irabındaki farklılığa ve bu haberi bildirmede acele edildiğine dikkat çekmek üzere iki mukteza-i hâlin birleştirilmesiyle hâsıl olmaktadır. Zira Sabîiler, bağışlanmaları konusunda ümitsizliğe düşmek üzereyken bu ayet-i kerîmeyle yüce Allah'ın mağfîretine, azametine ve Sâbiilerden de olsa, Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işleyenlerin tümünü kapsadığına dikkat çekilmiştir. İşte bu husus ref' ile birlikte takdimi gerekli kılmıştır. Bu takdim gerçekleşmeseydi böyle bir katkı hâsıl olmayacaktı.⁵⁹

Tevbe Sûresi

a) وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ“

Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlünden bütün insanlara yapılmış bir duyurudur ki Allah da O'nun elçisi de müşriklerden kesinlikle uzaktır.” (et-Tevbe 9/3).

Cumhur⁶⁰ ayetteki “ورسوله” lafzını ibtidâ üzere merfû okumuştur. Haberi de mahzûftur. Yani “ورسوله بريء منهم” şeklinde takdir edilmiştir.⁶¹

⁵⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 6: 271.

⁶⁰ İbn 'Âşûr “عند القراء كلهم – bütün kıraat âlimleri” tarafından ref üzere okunduğunu ve

Kanaatimizce “ورسولة” lafzı, belâğî gerekçelere dayanarak metbû’u konumundaki “الله” lafzından maktu olmuştur. İbn ‘Âşûr cümle şeklinde atıf olmasından dolayı kat’ yapılarak kelimenin ref’ üzere okunduğunu; zira bunu işiten kimsenin söz konusu merfû okuyuştan Allah Resulünün de müşriklerden beri olduğunu bildiğini belirtmektedir. Söz konusu merfû okuyuşun, lafızdaki icâzla birlikte son derece açık bir manaya delalet eden Kur’ân’ın dil inceliklerinden biri olduğunu belirtmektedir.⁶²

b) إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْقَوْلُ الْعَظِيمُ. التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ - Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. (Onlar), Allah yolunda savaşarak öldürürler ve öldürülürler. Bu, Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’ân’da verilen gerçek bir vaattir. Verdiği sözü Allah’tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse O’nunla yaptığınız alışverişe sevinin. Bu en büyük başarıdır. (Onlar), Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten menedenler ve Allâh’ın sınırlarını koruyanlardır. İşte o mü’minleri müjdele (ne mutlu onlara!)” (et-Tevbe 9/111-112).

Araplar biriyle ilgili medih ve zemmi uzattıkları zaman kelime merfû ise onu ya olduğu gibi ref üzere bırakır ya da –öncesine tâbi olmayan yeni bir medhe niyet ediyormuşçasına- kat’ yaparak nasb etme yoluna giderler.⁶³ Ayette geçen “التَّائِبُونَ” kelimesi de Hafs kıraati üzere

bazı tefsirlerde yanlışlıkla Hasan el-Bastî’ye dayandırılan mecrûr kıraatin aslında adı zikredilmeyen bir Arâbinin okuyuşu olduğunu belirtmektedir. Bk. İbn ‘Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 10: 109.

⁶¹ ‘Ukberî, *İmlâ’u mâ menne bibi’r-Rahmânu min vücûbi’l i’râbi ve’l-kirâati fî cem’i’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1979), 2: 11.

⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Tabrîr ve’t-tenvîr*, 10: 109.

⁶³ Ferrâ’, *Me’âni’l-Kur’ân*, 1: 105; Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Kâmil fî’l-luğâ ve’l-edeb*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1997), 3: 30.

merfû okunduğu gibi nasb üzere “التَّائِبِينَ” şeklinde de okunmuştur. Buna göre her iki durumda kat'a örnek teşkil eden bu kelime, mevsufu (المؤمنين) ile bağlantısı kesilerek “هم التائبون” şeklinde merfû okunabileceği gibi “أَمْدَحُ” takdirinde mansûb da okunabilir.⁶⁴

Hac Sûresi

“قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ ذَلِكُمُ النَّارُ وَعَدَّهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيُبْسَسُ الْمُصِيبُ” - De ki: “Size, bundan daha kötü olanını haber vereyim mi? (O), Ateş'tir. Allah, onu kâfirlere vadetti. Ne kötü varış yeridir orası!” (el-Hac 22/72).

Burada yine belâgî bir gerekçeden dolayı bedel konumundaki (النار) kelimesi ref' edilerek, mübdelün minh (شر من ذلكم) ile arasındaki irap uyumu kesilmiştir. Metbû'u gibi mecrûr olması gereken bu lafız, “هي النار” takdirinde mahzûf bir mübtedanın haberi yapılarak ref' edilmiştir. Bu da tâbî' ve metbû' arasında “-Bu nedir?” şeklindeki muhtemel bir soruya “-Ateştir!” yanıtının verileceği takdiri bir sekteyle sağlanmıştır.⁶⁵

Ebû 'Ubeyde “النار” kelimesinin kat' üzere ref' edildiğini “ب” harfinin istinâfîye olması sebebiyle amel etmediğini belirtmektedir. Aynı kat'ın, Ebû'z-Zahf el-Kelbî'ye ait şu urcûzede de gerçekleştiğini ifade etmektedir:

وَبَلَدٍ بِأَيْهِ مُؤَرَّرٌ ... إِذَا اسْتَقْلُوا مِنْ مَنَاخٍ شَمَّرُوا

وَإِنْ بَدَتْ أَعْلَامُ أَرْضٍ كَبَّرُوا

Halkı (veya dağları)yla korunan bir memleket...

Her mola bitiminde tekrar kuşanıp yola koyulurlar

Yüksek bir yer (dağ, tepe vs.) gördüklerinde ise tekbir getirirler.

⁶⁴ 'Ukberî, *İmlâu mâ menne bibi'r-Rahmân*, 2: 23.

⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 172.

Ebû ‘Ubeyde buradaki بَلَدٍ kelimesinin رَبُّ takdirindeki vâv harfiyle cer edildiğini; kat’ üslubunun ise mahzûf bir mübtedânın haberi yapılarak ref’ edilen “مُؤَزَّرٌ” sıfatında gerçekleştiğini belirtmektedir.⁶⁶

Sebe’ Sûresi

“فَلَنْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَآمَ الْغُيُوبِ” – De ki: Rabbim, hakkı ortaya koyacaktır. (O), tüm görünmez ve bilinmezleri hakkıyla bilendir.” (Sebe’ 34/48).

Hafs’ın kıraati “عَلَامٌ” şeklinde merfûdur. Bedel konumundaki bu kelime, mübdel minh veya mevsûf olan “رَبِّي” lafzına tâbi mansûb bir kelime iken kat’ yoluyla mahzûf bir mübtedanın haberi olarak medih üzere “هُوَ عَلَامُ الْغُيُوبِ” şeklinde merfû‘ okunmuştur.⁶⁷

Zemahşerî’ye göre bu kelime “رَبِّي” lafzının sıfatı veya “أَمْدَحُ” fiilinin mefulü şeklinde mansûb okunduğu gibi “إِنَّ”nin isminin mahalline hamledilerek veya “يَقْذِفُ” fiilinin müstetir/müstekin zamirinin bedeli şeklinde merfû‘ olarak da okunmuştur.⁶⁸

Duhân Sûresi

رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ . رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ .
- Rabbinden bir rahmet olarak. Şüphesiz O, işitendir, bilendir. Rabbidir göklerin ve yeryüzünün ve ikisinin arasındakilerin. Adamakıllı inanır, iyice bilirsiniz. O’ndan başka ilah yoktur. O öldürür ve diriltir. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.” (ed-Duhân 44/6-8).

⁶⁶ Ebû ‘Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ, *Mecâzîl-Kur’ân*, thk. Muhammed Fuâd Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1381 h.), 2: 54.

⁶⁷ ‘Ukberî, *İmlâ’u mâ menne bibi’r-Rahmân*, 2: 198.

⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 600.

Ayetteki “رَبُّكُمْ” lafzı mecrûrun tâbi’i konumundayken kat’ edilerek merfû’ okunmuştur. Söz konusu kat’ burada yine lügavî bir gerekçeyle tazim ve medh için yapılmıştır.

Ayetin “رَبُّكُمْ” kısmı, mecrûr konumdaki “رَبِّكَ” lafzından bedeldir. Fakat kat’ yoluyla “هو رَبُّكُمْ” şeklinde takdir edilen bir zamirle merfû olmuştur.⁶⁹

Bu kat’ın benzerini İbn Hayyât el-‘Uklî’nin şu beyitlerinde görüyoruz:

وَكُلُّ قَوْمٍ أَطَاعُوا أَمْرَ مُرْشِدِهِمْ إِلَّا مُمَيَّرًا أَطَاعَتْ أَمْرَ غَاوِيهَا
الظَّاعِنِينَ وَلَمَّا يُطْعَمُوا أَحَدًا وَالْقَائِلُونَ لِمَنْ دَارَ نَحْلِيهَا

Her topluluk kendi rehberine itaat etti

Numeyr hariç; onlar, kendilerini saptırana itaat ettiler

Göç eden fakat kimseyi göçe zorlamayanlardır onlar

Bu yurdu kime bırakıp gideceğiz diyenlerdir.⁷⁰

Şiirde “الظَّاعِنِينَ” kelimesi medih üzere naspedilmiştir. Bu lafzın kat’a uğradığını kendisinden sonra merfû olarak gelen “والقائلون” lafzı göstermektedir.⁷¹

Müzzemmil Sûresi

- وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا

Rabbinin adını an, bütün varlığıyla O’na yönel! (O), doğunun ve batının Rabbidir. O’ndan başka ilah yoktur. Artık O’na güvenip dayan!” (el-Müzzemmil 73/8-9).

⁶⁹ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Abkâmi’l-Kur’an*, thk. Hişâm Semir el-Buhârî (Riyad: Dâru ‘Âlemi’l-Kütüb, 2003), 16: 129.

⁷⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 2: 64; el-Bağdâdî, *Hişânetu’l-edeb*, 5: 42. Şiir basît bahrinde dir.

⁷¹ Ebu’l-Berekât Abdurrahmân el-Enbârî, *el-İnsâf fî mesâ’ili’l-hilâf beyne’n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve’l-Kûfiyyîn* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, ts.), 2: 470.

Ayette “رَبُّ” kelimesi kat‘ üslubuyla “هو” zamiri takdir edilerek medih üzere merfû okunmuştur. Yine medih veya ihtisâs ifade etmek üzere mansûb olarak da okunmuştur.⁷² Ukberî bu kelimenin, nasb üzere okunduğunda hazfedilmiş “أَعْي” fiilinin mefulü; ref üzere okunduğunda ise hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak geldiğini söylemektedir.⁷³

Tebbet Sûresi

“سَيَصَلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ” - O, alevli bir ateşe girecektir. Odun taşıyan karısı da.” (Tebbet 111/3-4).

Zemahşerî “حَمَّالَةَ” lafzının şetm (kınama) maksadıyla mansûb okunduğunu ve kendisinin de bu kıraatı tercih ettiğini/daha güzel bulduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Burada “حَمَّالَةَ” lafzı “أَشْتَمُ”, “أَلْعَنُ”, “أَذْمُ” veya “أَعْي” şeklinde takdir edilen mahzûf bir fiille naspedilerek zem amaçlı bir kat‘ gerçekleştirilmiştir.

Cahiliye şairlerinden ‘Urve İbnü’l-Verd el-‘Absî’nin (ö. 596) şu beytinde de aynı üslup söz konusudur:

سَفُونِي الْحَمْرَ ثُمَّ تَكْتَفُونِي
عُدَاةَ اللَّهِ مِنْ كَذِبٍ وَزُورٍ

Bana içkiyi içirdiler sonra da üzerime attılar

-Allah’ın düşmanları- yalanlar ve iftiralar⁷⁵

“عُدَاةَ” kelimesi şetm (kınama) üzere nasb edilmiştir.⁷⁶

⁷² Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme, *İbrâzi’l-me’ânî min Harzî’l-Emânî fi’l-Kırââtî’s-Seb’ li’l-İmâmi’s-Şâtibî*, thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû (Medine: el-Câmi’atü’l-İslâmiyye, 1413 h.), 4: 227.

⁷³ ‘Ukberî, *İmlâ’u mâ menne bihi’r-Rahmân*, 2: 271.

⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 819.

⁷⁵ Beyit vâfir bahrindedir.

⁷⁶ Halîl b. Ahmed, Tebbet suresinde zem üzere yapılan söz konusu kat‘ın benzerinin Nisâ suresi 143. ayetindeki “مُدَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ” ve Ahzâb suresi 60. ayetindeki “مَلْعُونِينَ” sözünde geçen “أَيْنَمَا تُفْقُوا” sözünde geçen “مُدَبِّبِينَ” ve “مَلْعُونِينَ” lafızlarında da gerçekleştiğini

İbn Hâleveyh (ö. 370/980) de “حمالة” kelimesinin hal olarak veya şetm (أَشْتُمُ حَمَالَةَ الْخَطْبِ) ve zem (أَدُمُ حَمَالَةَ الْخَطْبِ) maksadıyla kat' üzere mansûb okunabileceğini belirtmektedir. Arapların da birini zem veya methetmek için nasb üzere kat' yaptığını söylemektedir. Bu bağlamda “اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَرْرُثُ بَرِيدِ الْفَاسِقِ” sözündeki “أَبَا” kelimesini medih; “مَرْرُثُ بَرِيدِ الْفَاسِقِ” cümlesindeki “الْفَاسِقِ” kelimesini ise zem üzere yapılan kat'a örnek vermektedir.⁷⁷

Burada Arap şiirinden ve Kur'ân-ı Kerîm'den aktardığımız örneklerin tümü, kat'ın iddia edildiği gibi lahn olmadığını bilakis fonetik ve retorik açıdan mütakellimle muhatap arasında iletişimi güçlendiren özel bir lügavî üslup olduğunu ortaya koymaktadır. Aksini savunmak, *Kur'ân'ın ilahî koruma altına alındığı* (el-Hicr 15/9) gerçeğiyle bağdaşmamaktadır.

Sonuç

Kur'ân-Kerîm indirilişinden beri birçok araştırmaya konu olmuştur. Yapılan bu araştırmalarla onun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Aynı gayeyi taşıyan bu çalışmada Arap şiirinden ve Kur'ân'dan aktarılan örneklerle bir nahiv terimi olarak kat' incelenmiştir. Kat'ın mana ve muhatap üzerindeki etkilerine dikkat çekilerek şu sonuçlara varılmıştır:

1- Kat' üslubu, merfû veya mecrûr konumdaki lafzın nasb edilmesiyle gerçekleştiği gibi, mansûb veya mecrûr konumdaki lafzın merfû okunmasıyla da gerçekleşir. Bu üslubun temel gayesi mütakellimin söz konusu irap uyumsuzluğuyla kastettiği manaya dikkat çekmektir. Çünkü mütakellimin kat' yaptığını anlamanın yegâne yolu irap uyumsuzluğudur.

belirtmektedir. Bunu da “مَنْصُوبَةٌ عَلَى الدَّمِّ كَمَا ذَكَرَ أَهْلُ النَّحْوِ” – Nahivcilerin zikrettiği gibi zem üzere nasb edilmiştir” sözüyle kat'ın bir nahiv üslubu olduğuna dikkat çekmiştir. Bk. Halil b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-nahv*, 63.

⁷⁷ Ebû 'Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed b. Hâleveyh, *Kitâbu i'râbi selâsîne sûre mine'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beirut: Dâru'l-Hilâl, 1985), 224-225.

2- Kat' üslubunda sıfatla mevsûf arasındaki irap uyumsuzluğu tek başına yeterli değildir. Bunun yanında mütekellimin, kat'ı hissettiren bazı hareketler sergilemesi gerekmektedir.

3- Kat' üslubunda mütekellim gibi muhatap da maktû sıfatın medh, zem ve terahhüm için nasb edildiğini bilmesi gerekir. Aksi halde insanlara bilmedikleri bir üslupla hitap edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla kat' sebebiyle ortaya çıkan hareketin yanlışlığına hükmedebilecekleri endişesiyle belâgat bilgisine sahip olmayanların yanında bu üslup kullanılmamalıdır.

4- “*Kat'u'n-na't*” olarak da bilinen ve mahza sebebi belâğî olan kat' üslubuna Arap dilinde *medih, zem ve terahhüm* makamında başvurulmaktadır. Her üç durumda da temel gaye muhatabın dikkatini maktû' sifata çekmektir.

5- Araplar, bir üsluptan diğerine geçişi dinleyici nezdinde daha etkili ve daha dikkat çekici buldukları için bu üslubu kullanmışlardır. Burada temel gaye, kişi methedilmişse onu daha fazla övmek; zemmedilmişse daha fazla yermektir.

6- Medih veya zem bağlamında birçok sıfatın bir arada zikredilmesi itnâb yollarındandır. Dolayısıyla sıfatlardaki irap uyumu bozulursa maksat daha iyi ifade edileceğinden kelam, belâğî bir üslup kazanmış olacaktır.

7- Allah kelamı olduğu Müslümanların icmâıyla sabit bir kitabın lahn ve hata ihtiva etmesi mümkün değildir. Kur'ân'da bir dil ve beyan üslubu olarak kullanılan kat'ı gramer hatası olarak görmek, tevatür yoluyla bize intikal eden Kur'ân'ı reddetmek anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Alûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî. *Râhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Antâkî, Muhammed. *el-Mubît fî'l-asvâti'l-Arabîyye ve nahvîhâ ve sarfihâ*. Beyrut: Dâru's-Şarki'l-Arabî, ts.
- Âtikî, Ahmed b. Muhammed b. Zeyd. *el-Fiddatu'l-mudîyye fî şerbi's-şezreti'z-zehabiyye*. Thk. Hezzâ' Sa'd el-Mürşid. Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî li's-Sekâfe ve'l-Fünûn ve'l-Âdâb, 2003.
- 'Arafa, Abdulazîz Abdulmu'tî. *Min belâğati'n-nazmi'l-'Arabî*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1984.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tabrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâr Sahnûn, 1997.
- Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *İbrâzu'l-me'ânî min Hirzi'l-Emânî fî'l-Kurâati's-Seb' li'l-İmâmi's-Şâtibî*. Thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû. Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1413 h.
- Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. *Mecâzi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Fuâd Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1381 h.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahmân, *el-İnsâf fî mesâ'ili'l-bilâf beyne'n-nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, ts.
- Endelûsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf. *el-Babru'l-mubît*. Thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd-'Alî Muhammed Mu'avvad. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Enîs, İbrâhîm. *el-Asvâtü'l-lügaviyye*. Kahire: Mektebetü'l-Anclu el-Mısriyye, 1975.
- Eşmûnî, Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*. Thk. Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî, 1955.
- Ezherî, Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh. *Şerbu't-Tasrîb bi-madmûni't-tavdîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed. *el-Cümel fî'n-nahv*. thk. Fahreddin Kabâve. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-‘Absî. *Me‘âni’l-Kur‘ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî – Muhammed Ali en-Neccâr – Abdulfettâh İsmâil eş-Şelebî. Mısır: Dâru’l-Mısriyye, ts.
- Fevzân, Abdullah b. Sâlih. *Delîlû’s-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. Riyad: Dâru’l-Müslim, 1999.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Hamevî. *el-Misbâhu’l-munîr fî garîbi’ş-Şerhi’l-Kebîr*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1987.
- Gündüzöz, Soner. *Kur‘ân’ın Eşsiz Dili: Kur‘ân’da Gramer Yanlışı İddialarına Cevap*. Samsun: Etüt Yayınları, 2011.
- Halhâlî, Şemsüddîn Muhammed b. Muzaffer el-Hatîbî. *Miftâhu Telhâsi’l-Miftâh*. Thk. Hâşim Muhammed Hâşim Mahmûd. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, 2006.
- Hasan, Abbâs. *en-Nabvu’l-vâfi*. Kahire: Dâru’l-ma‘ârif, ts.
- Hırnık bintü Bedr b. Hifân b. Mâlik. *Dîvânu’l-Hırnık binti Bedr b. Hifân*. thk. Yüsrâ Abdulğani Abdullâh. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1410/1990.
- İbn ‘Akîl, Bahâüddîn Abdullah b. Abdirrahmân b. Abdillâh, *Şerhu İbni ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 1985.
- İbn Hâleveyh, Ebû ‘Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed. *Kitâbu i‘râbi selâsîne sûre mine’l-Kur‘âni’l-Kerîm*. Beyrut: Dâru’l-Hilâl, 1985.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî. *Evdabu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1979.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî. *Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellî’s-Sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, 1963.
- İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî. *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb fî Ma‘rifeti Kelâmi’l-‘Arab*. Thk. Abdulğani ed-Dakr. Dımeşk: eş-Şeriketü’l-Müttehîde, 1984.
- İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ’ İsmâil b. ‘Ömer. *Tefsîru’l-Kur‘âni’l-‘Azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. Riyad: Dâru Taybe, 1999.

- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh et-Tâî. *Metnu'l-Elfiyye*. Beyrut: el-Mektebetü's-Şa'biyye, ts.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh et-Tâî. *Şerbu Tesbîli'l-Fevâ'id*. Thk. Abdurrahmân es-Seyyid v.dğr. Kahire: Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1990.
- İbn Mansûr, Sa'îd. *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*. Thk. Sa'd b. Abdillâh Âlu Humeyd. Riyad: Dâru'l-'Usaymî, 1414 h.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. "Kıt". *Lisânu'l-'Arab*. 8: 276. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Kırş, Ebû Abdurrahmân Cemâl b. İbrâhîm. *Zâdü'l-mukri'în esnâ'e tilâveti'l-Kitâbi'l-Mübîn*. Tanta: Dâru'd-Diyâ', 1423/2002.
- Konevî, 'İsâmuddîn İsmâîl b. Muhammed. *Hâşiyetü'l-Konevî alâ Tefsîri'l-Beydâvî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an*. Thk. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Kuseyyir, Ebû Hafs b. Abdurrahmân. *Dîvânu Kuseyyir*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1971.
- Müberred, Muhammed b. Yezîd. *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1997.
- Neccâr, Muhammed 'Abdulazîz. *Diyâu's-sâlik ilâ Evdabi'l-Mesâlik*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422/2001.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *İ'râbu'l-Kur'an*. Thk. Züheyr Gâzî Zâhid. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-tenzîl ve bakâiku't-te'vîl*. thk. Mervân Muhammed eş-Şe'âr. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2005.
- Rıdâ, Ali. *el-Merci'u fi'l-lügati'l-'Arabiyye: nahvihâ ve sarfihâ*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Esrârü'l-beyân fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*. Dubai: y.y., 2002.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.

- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hem‘u‘l-bevâmi‘ fî şerhi Cem‘i‘l-Cevâmi‘*, thk. Ahmed Şemsüddîn, Beyrut: Dâru‘l-Kütübî‘l-İlmiyye, 1998.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ‘ulûmi‘l-Kur‘ân*. Kahire: Matba‘atu‘l-Hicâzî, ts.
- Süheylî, Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed. *Netâ‘icü‘l-fiker fi‘n-nahv*. Thk. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ. Riyad: Dâru‘r-Riyâd, 1984.
- ‘Ukberî, Ebü‘l-Bekâ‘ Abdullah b. Huseyn. *İmlâ‘u mâ menne bibi‘r-Rahmân min vücûbi‘l i‘râbi ve‘l-kerââti fî cem‘i‘l-Kur‘ân*. Beyrut: Dâru‘l-Kütübî‘l-İlmiyye, 1979
- ‘Ukberî, Ebü‘l-Bekâ‘ Abdullah b. Huseyn. *İ‘râbu‘l-kerâ‘âti‘ş-şevâz*. Thk. Muhammed es-Seyyid Ahmed ‘Azzûz. Beyrut: ‘Âlemü‘l-Kütüb, 1996.
- Ya‘kûb, Emîl Bedî‘ – ‘Âsî, Mişel. *el-Mu‘cemü‘l-mufasssal fi‘l-luğati ve‘l-edeb*. Beyrut: Dâru‘l-‘İlm li‘l-Melâyîn, 1987.
- Zeccâc, İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *İ‘râbu‘l-Kur‘ân*. Thk. İbrâhîm el-Ebyârî. Beyrut/Kahire: Dâru‘l-Kütübî‘l-İslâmiyye, 1982.
- Zemahşerî, Mahmûd b. ‘Ömer. *el-Keşşâf ‘an bakâ‘iki‘t-tenzîl ve ‘nyûni‘l-ekâvîl fî vücûbi‘t-te‘vîl*. Thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi‘t-Türâsi‘l-Arabî, 1997.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâbilü‘l-‘irfân fî ‘ulûmi‘l-Kur‘ân*. Beyrut: Dâru‘l-Kitâbi‘l-Arabî, 1995.